

Dva indikatora samoupravnog odnosa u radničkim savetima na poljoprivrednim dobrima u Vojvodini

Mladen Stojanov

Samoupravljanje proizvođača u radnoj organizaciji je proces demonopolizacije moći koncentrisane izvan proizvođača i spajanje proizvođačke i upravljačke uloge putem učešća proizvođača u odlučivanju u kome se izražava odnos postojeće socijalne strukture i moći.

Proizvođači imaju formalno pravo i mogućnost da učestvuju u upravljanju. Međutim, i pored toga njihovo stvarno učešće u samoupravljanju može da izostane. Razlozi za to mogu biti različiti: nizak kulturni i politički nivo i niska svest uopšte, pritisak birokratskih grupa, izigravanje samoupravnih odluka, strah proizvođača od posledica zbog iznošenja mišljenja i stavova kojima se suprotstavljaju postojećim nosiocima moći u radnoj organizaciji itd.

Samoupravljanje kao kolektivno i demokratsko donošenje odluka od strane samih proizvođača znači mogućnost pojedinaca i grupa da kroz njega izraze i ostvare svoje interese i svoja shvatanja različitih interesa. Međutim, to ne znači da su samoupravne odluke zbir interesa svih njihovih donosilaca. To može da znači samo da su samoupravne odluke izraz interesa i volje većine. No, to može, ali ne mora biti. U situaciji realnog postojanja različitih uloga i položaja moguće je da samoupravna odluka ne izražava interese i volju većine. Pojedinci i grupe sa većim stepenom društvene moći, ili grupe pojedinaca koje su povezanije i organizovanije, mogu nametnuti svoju volju većini. Međutim, samoupravne odluke, bez obzira da li su izraz volje većine ili nisu, imaju snagu obaveznosti za sve.

Svoje interese, volju i shvatanje proizvođači izražavaju putem učešća u odlučivanju. Modaliteti toga učešća su vrlo brojni i različiti. Oni se najčešće javljaju kao davanje predloga, postavljanja pitanja, diskutovanje, saglašavanje ili protivljenje predlozima (glasanje), traženje objašnjenja, obaveštenja i sl.

Samoupravno odlučivanje je odnos u kome se izražava postojeća socijalna struktura proizvođača u samom procesu donošenja samoupravne odluke i u samoj samoupravnoj odluci kao završnom činu toga procesa. U procesu donošenja samoupravne odluke taj se odnos izražava u različitim stavovima kao izrazu različitih interesa, volje i shvatanja, dok se u samoj

odluci odnos socijalne strukture izražava kao afirmacija interesa, volje i shvatanja onih grupa čija je volja sadržana u odluci (usvojeni stavovi i predlozi), prema grupama i pojedincima čija volja nije sadržana u donetoj odluci, a doneta odluka ih jednako obavezuje kao i one prve.

Samoupravne odluke imaju dve bitne osobine. Prvo, samoupravnim odlukama se regulišu i usmeravaju procesi i odnosi u radnoj organizaciji. Otuda se samoupravne odluke odnose gotovo na celokupan život i rad radne organizacije. Jedan deo samoupravnih odluka reguliše brojna pitanja koja moraju biti podređena racionalnim funkcionalno-celishodnim zahtevima.

Svest o toj racionalnosti egzistira u glavama proizvođača kao njihova radna, tehnološka i ekonomska kultura. Prirodno je i logično pretpostaviti da ta svest ne egzistira kod svih proizvođača jednako ni kvalitativno ni kvantitativno. Na toj tvrdnji zasnovana je pretpostavka da će i učešće proizvođača različite svesti i znanja u donošenju samoupravnih odluka biti različito.

Drugo, proizvođači u delu samoupravnih odluka izražavaju svoje interese, ciljeve, volju i svoje shvatanje različitih interesa i ciljeva. Kako su interesi proizvođača različiti, to je realno očekivati da će ti različiti interesi doći do izražaja i pri donošenju samoupravne odluke.

U toj situaciji samoupravne odluke ne mogu biti zbir različitih interesa, volje, ciljeva i shvatanja, već njihova svojevrsna sinteza.

Realno, odluka je sinteza u kojoj se institucionalizuje odnos nosilaca različitih interesa, ciljeva i volje. Odluka je prihvatanje volje jednih i potiskivanje volje drugih, što zavisi od brojnosti, organizovanosti ili društvene moći pojedinaca i grupa koje učestvuju u donošenju samoupravnih odluka.¹

Dakle, u samoupravnom odlučivanju institucionalizuje se postojeća distribucija moći koja je određena socijalnom strukturom proizvođača-upravljača.

Pod institucionalizacijom postojeće distribucije moći u samoupravnom odlučivanju podrazumeva se »ozvaničena« i potvrđena participacija proizvođača-upravljača u donetoj odluci, tj. uticaj koji pojedinci i grupe raznih uloga i položaja ostvare u odluci.

Na poljoprivrednim dobrima postoji i sve se više razvija podela rada. Ona određuje pojedincima i grupama vršenje posebnih i različitih radnih uloga. Na tim ulogama konstituišu se odnosi u samoj proizvodnji, koji već u toj ravni predstavljaju protivurečne i neusklađene interese i odnose. Poljoprivredno dobro je organizacija koja funkcioniše putem samoorganizovanja, što se operacionalno javlja kao kolektivno donošenje odluka, pa je učešće u samoupravnom odlučivanju posebna ravan u kojoj se ispoljavaju društveni odnosi uspostavljeni u samom procesu proizvodnje. Te dve ravni međusobno su povezane.

Samoupravne odluke se donose participacijom učesnika u kolektivnom odlučivanju. Članovi radničkih saveta, kao učesnici u samoupravnom odlučivanju, razlikuju se međusobno po radnim ulogama koje vrše i drugim socio-profesionalnim osobinama, gotovo isto kao što se razlikuju i radnici na poljoprivrednom dobru, koji nisu članovi organa upravljanja.

Zbog značaja funkcija upravljanja radnom organizacijom, pri izboru organa upravljanja prisutno je nastojanje da se u njih biraju najsposobniji članovi radne zajednice, ali i da se delovi kolektiva, sa stanovišta strukture, u njima ravnomerno zastupe. Otuda je sastav organa upravljanja približno

¹ T. B. Botomor, *Elita i društva*, Sedma sila, Beograd, 1967, str. 15.

sličan sastavu radnog kolektiva, pa je i socio-profesionalna struktura članova radničkog saveta slična strukturi radne zajednice. Otuda su i odnosi među članovima radničkih saveta u procesu samoupravnog odlučivanja izraz odnosa koji su uspostavljeni u proizvodnji.

U odabiranju socijalnih i profesionalnih osobina članova radničkih saveta, koje se kao stalne varijable analiziraju, pošlo se od procene značaja tih osobina za donošenje samoupravnih odluka. Pri tome se vodilo računa i o iskustvima u vezi sa mogućnošću prikupljanja podataka. Tako se npr. smatralo da je visina ličnih primanja članova radničkog saveza značajna za stepen njihove participacije u donošenju odluke. Međutim, u predispitivanjima koja su vršena pokazalo se da je veoma teško prikupiti podatke o visini ličnih prihoda. Sistem nagrađivanja je takav da se lični dohoci ostvaruju po više osnova: po mesecima, tromesečjima, polugodištu, sezoni i sl., tako da bi visina dohotka pojedinaca mogla da se utvrdi samo pomoću jednog veoma složenog postupka. Zato se, bez obzira na značaj ove osobine, odustalo od njenog uključivanja u analizu.

Za participaciju u samoupravnom odlučivanju mogu imati značaja sledeće socio-profesionalne osobine članova radničkog saveta:

A) *Radno mesto kao obeležje uloge koju pojedinac vrši u organizaciji rada.* Modaliteti ove osobine razvrstavaju članove radničkog saveta poljoprivrednih dobara na: a) službenike, b) traktoriste, c) ratare, d) stočare i e) radnike u radionici. Ovakvo razvrstavanje je izvršeno prema podeli rada koja postoji na poljoprivrednim dobrima, kao relativno trajna podela uloga. Međutim, posmatranja su pokazala da je, osim mogućnosti jasnog fizičkog razgraničenja ovih uloga, teško utvrditi i neke socijalne diferencije. Postojeća organizacija rada nastala je naglo, sa brzim uvođenjem nove tehnike, pa nisu ostvarene brojne pretpostavke koje bi morale da budu osnova date podele radnih mesta. Tako npr. službenici čine grupu koja se može izdvojiti fizički i po svom radnom mestu od drugih radnih mesta, iako po svome poreklu, navikama, školskoj spremi i kvalifikacijama, po načinu života i sl. ne može uvek da se diferencira od drugih radnih mesta. Isti je slučaj i sa traktoristima ili stočarima. Stočare čine veterinarski i poljoprivredni tehničari, ali i pojedinci koji su na ovo radno mesto došli sa poslova seoskih svinjara i govedara, gde su radili kao čuvari stoke, a u novom načinu stajskog stočarenja rade zajedno sa stručnjacima (često svi zajedno u belim mantilima) u prasilištima, tovilištima i sl., obavljajući poslove sa veštačkim hranilicama, uz visoke higijenske zahteve. Slična neujednačenost karakteriše i ostala radna mesta. Ovakva osobenost diferencijacije radnih mesta karakteristična je za fazu formiranja tzv. čistog poljoprivrednog radnika. Prirodno je da u takvom stanju ne postoji izgrađena jasna i stabilna diferencijacija društvenog značaja ovih radnih mesta. Otuda i nisu društveno priznati i izdiferencirani društveni ugled, moć i dohodak ovih radnih mesta. Čak i tradicionalni ugled službenika i školovanog stručnjaka je političkim uticajem ograničavan i narušavan (bar u vreme sprovođenja ovoga istraživanja).

Ovakvo stanje čini složeno analizu veze između radnog mesta i participacije u samoupravnom odlučivanju. Ono može da zamuti tu vezu. Ali čini se da je utoliko značajnije i opravdanije postaviti i proveriti pretpostavku o toj povezanosti.

B) *Funkcija na radnom mestu* sa modalitetima: a) sa funkcijom, b) bez funkcije. Članovi radničkog saveta sa funkcijom na radnom mestu u stvari

su rukovodioci. Budući da rukovođenje pretpostavlja veću i složeniju delatnost, članovi radničkog saveta sa funkcijom su sposobniji (verovatno ne uvek) od onih koji nemaju funkcije. Vršenje funkcije pretpostavlja i veću aktivnost i odgovornost, obezbeđuje bolju informisanost, veći ugled i moć, a i samo vršenje funkcije zahteva veću aktivnost u radničkom savetu.

C) *Formalne kvalifikacije na radnom mestu.* Za modalitete formalne kvalifikovanosti uzeti su: a) visokokvalifikovan, b) kvalifikovan, c) polukvalifikovan, d) nekvalifikovan. Zbog teškoća da se razvrstavanja po kvalifikaciji iscrpe ovim modalitetima, morali su da se uključe i modaliteti e) viša i visoka školska sprema i f) srednja školska sprema. Očekivanje da će participacija u samoupravnom odlučivanju da varira sa kvalifikacijom, zasniva se na tome što kvalifikovaniji poseduju veća znanja, stabilniji položaj u radnoj organizaciji i, prema tome, izraženiji interes za razvoj radne organizacije.

D) *Formalna školska sprema sa modalitetima:* a) bez školske spreme, b) četiri razreda osnovne škole, c) osmogodišnja škola, d) srednja, e) viša i visoka školska sprema. Očekivanje da sa stepenom školske spreme raste i participacija u odlučivanju zasniva se na istim razlozima kao i kod kvalifikacija.

E) *Posed vlastite zemlje sa modalitetima:* a) poseduje zemlju, i b) ne poseduje zemlju. Članovi radničkog saveta bez zemlje svoju egzistenciju vezuju za poljoprivredno dobro, pa otuda moraju imati opšteg interesa za rad organizacije i njenu sudbinu. Oni koji poseduju vlastitu zemlju nisu upućeni samo na poljoprivredno dobro, pa manje učestvuju u samoupravnom odlučivanju. Oni će ne samo manje participirati u odlukama nego će njihova participacija po sadržaju interesa koje izražavaju biti drukčija od sadržaja participacije onih koji nemaju zemlju.

F) *Članstvo u SKJ sa modalitetima:* a) član SKJ, i b) nije član SKJ. samoupravljanje je sastavni deo ideologije i politike SKJ, pa je prirodno očekivati da članovi SKJ igraju avangardnu ulogu u samoupravnoj praksi. Osim toga, u SKJ se uključuju sposobniji, aktivniji i napredniji proizvođači.

Svoj uticaj na samoupravne odluke članovi radničkih saveta ostvaruju na sednicama. To se postiže različitim učešćem u donošenju samoupravnih odluka. Uticaj na rešavanje raznih pitanja članovi radničkih saveta ostvaruju diskusijama i davanjem predloga na sednicama. Količina uticaja može se ceniti i prema tome koliko su usvojeni predlozi pojedinih članova radničkih saveta. Pošto se samoupravna institucionalizacija moći shvata kao posebna ravan društvenih odnosa, to se kao indikator uticaja može uzeti i identifikacija grupa koje daju predloge i koje se protive predlozima pojedinih članova radničkih saveta.

Ovde se neće razmatrati svi spomenuti indikatori, već samo oni koji se odnose na davanje predloga od strane članova radničkih saveta i koji se odnose na usvajanje, odnosno odbijanje predloga.² Ti su indikatori nešto uprošćeni i prilagođeni anketnoj tehnici. Zaključci do kojih se došlo na osnovu njih mogu se smatrati dovoljno pouzdanim jer se poklapaju sa mnogim iskustvenim saznanjima o odnosima u samoupravnoj praksi, a potvrđuju i najveći deo očekivanja koja su proizašla iz teorijskih hipoteza o odnosima između pojedinih delova društvene strukture.

² O tome opširnije videti u knjizi: Mladen Stojanov: *Samoupravljanje na poljoprivrednim dobrima u Vojvodini*, Viša škola društveno-političkih nauka, Novi Sad, 1968. g.

DAVANJE PREDLOGA NA SEDNICAMA SAMOUPRAVNIH ORGANA

Podnoseći predloge, članovi radničkih saveta participiraju u samoupravnoj odluci. Svi članovi radničkih saveta ne participiraju jednako. Te razlike se odnose na sadržaj predloga i na različitu učestalost u njihovom davanju.

Ovdje se posmatra učestalost predloga, pa su za modalitete uzeti iskazi anketiranih članova radničkih saveta: »uvek sam davao predloge«, »ponekad sam davao predloge«, »nikad nisam davao predloge«.

Prema iskazima ispitanih članova radničkih saveta, 23,17% je uvek davalo predloge, 63,41% je ponekad davalo, a 10,49% nikada nije davalo predloge. Ako modalitet »ponekad sam davao predloge« razložimo³ na polovine i jednu dodamo modalitetu »uvek sam davao predloge«, a drugu modalitetu »nikad nisam davao predloge«, onda bi se prvi i posljednji modalitet uvećao i izašlo bi da oko 55% daje, a oko 45% ne daje predloge. Kada se postavi pitanje koji su to članovi radničkih saveta koji uvek ili često daju predloge, a koji nikada ili retko daju predloge, sa stanovišta njihovih osobina, rezultati pokazuju da je učestalost davanja predloga zavisna od socio-profesionalnih osobina članova radničkih saveta.

Tabela 1

Iskazi anketiranih članova radničkih saveta o davanju predloga na sednicama — prema radnom mestu

RADNO MESTO	Svega	Uvek sam davao	Ponekad sam davao	Nikad nisam davao	Bez odgovora
	410	95	260	43	12
	100	23,17	63,41	10,49	2,93
Službenici		32,43	63,52	4,05	—
Traktoristi		17,39	64,13	17,39	1,09
Ratari		20,59	67,65	11,76	—
Stočari		20,31	65,62	9,37	4,69
Radnici u radionici		29,03	61,29	8,06	1,61
Ostali		24,14	60,34	10,34	15,38
Neidentifikovani		11,55	61,52	11,55	15,38

Iz rezultata proizlazi da su službenici češće inicijatori i pokretači rešavanja pitanja iz prakse samoupravnog odlučivanja i da u njemu više participiraju. Za službenicima po učestalosti davanja predloga dolaze radnici u radionicama, a tek za ovima ratari i stočari — sa 20% i traktoristi — sa 17,39%. Službenici su najbrojniji u diskutovanju i u davanju predloga, pa oni više od ostalih grupa pokreću inicijative i aktivnije participiraju u samoupravnim organima.

Pretpostavljeno je da članovi radničkog saveta koji imaju funkcije na radnom mestu češće pokreću rešavanje raznih pitanja i da su češće podnosioci predloga od članova radničkog saveta koji nemaju funkciju. Ta se pretpostavka temelji na uverenju da su članovi radničkog saveta sa funkcijom obrazovaniji, iskusniji i sposobniji od članova bez funkcije. Uz to, sastavni

³ Modalitet »ponekad sam davao predloge« obuhvata one koju su često davali predloge, ali ne uvek, i one koji su vrlo retko predlagali (skoro nikad); zato se uslovno ovaj modalitet može razložiti na polovinu koju čine oni koji su bliski modalitetu »uvek sam davao predloge« i modalitetu »nikada nisam davao predloge«.

deo vršenja funkcije je podnošenje predloga za rešavanje raznih pitanja na poljoprivrednom dobru (tabela 2).

Tabela 2

Iskazi anketiranih članova radničkih savjeta o davanju predloga na sednicama — prema funkciji

FUNKCIJA	Svega	Uvek sam davao	Ponekad sam davao	Nikad nisam davao	Bez odgovora
	410	95	260	43	12
	<u>100</u>	23,17	<u>63,41</u>	<u>10,49</u>	<u>2,93</u>
Sa funkcijom		33,69	62,11	4,20	—
Bez funkcije		20,00	63,81	12,38	3,81

Ako bismo primenili podelu rezultata iz modaliteta »ponekad sam davao predloge«, onda bi procenat onih koji nisu davali predloge bio kod grupe sa funkcijom 35%, a u grupi bez funkcije oko 45%. Davanje predloga i diskutovanje na sednicama, kao indikatori inicijative, aktivnosti i participacije pokazuju da znatan deo članova radničkog saveta ne participira i ne ostvaruje inicijativu i uticaj u samoupravnom odlučivanju. Broj takvih je veći u grupi članova radničkog saveta bez funkcije, nego u grupi sa funkcijom.

Budući da se razlike u kvalifikacijama u velikoj meri poklapaju sa razlikama u obrazovanju, iskustvu i ulogama koje pojedinci vrše na poljoprivrednom dobru, očekuje se da će one određivati i različitu učestalost u davanju predloga. To se isto odnosi i na različit stepen školske spremne. Sa opadanjem školske spremne i kvalifikacije, opadaće i učestalost davanja predloga na sednicama.

Kvalifikovaniji i obrazovaniji članovi poseduju puniju svest o interesima (ličnim, grupnim i društvenim), poseduju veća znanja i iskustvo o načinu i mogućnostima rešavanja raznih pitanja (tehnologije, ekonomike i organizacije rada), i veću sposobnost da formulišu i saopšte predloge. Članovi radničkog saveta sa manjim kvalifikacijama i manjim obrazovanjem nemaju te sposobnosti kao prvi. Zbog toga, iako imaju jednak interes za podnošenje predloga, kvalifikovaniji i obrazovaniji će više predlagati i više participirati u samoupravnom odlučivanju od onih drugih. Članovi radničkog saveta sa malim kvalifikacijama i obrazovanjem, pored toga što manje predlažu, verovatno daju i slabije predloge i predloge koji se odnose na manje značajna pitanja. Time su njihova participacija i uticaj koji vrše u samoupravnom odlučivanju višestruko umanjeni.

Iz rezultata ankete (tabela 3) proizlazi da sa opadanjem kvalifikacija opada učestalost davanja predloga. Izvesna odstupanja su nastala kod grupe nekvalifikovanih. U modalitetu »uvek sam davao predloge« procenat je nešto veći u odnosu na grupu polukvalifikovanih, ali je zato i procenat u modalitetu »nikad nisam davao predloge« veći nego kod prethodne grupe.

Rezultati ukrštanja sa školskom spremom nisu potpuno potvrdili očekivanja. Oni opovrgavaju pretpostavku, ali ukazuju na metodološke propuste. Mali uzorak iz grupe po školskoj spremi i male razlike između grupa nisu, izgleda, dovoljno diskriminatorni, pa se to pokazalo i u rezultatu.

Tabela 3

Iskazi anketiranih članova radničkih saveta o davanju predloga na sednicama – prema kvalifikacijama

KVALIFIKACIJE	Svega	Uvek sam davao	Ponekad sam davao	Nikad nisam davao	Bez odgovora
	410	95	260	43	12
	<u>100</u>	<u>23,17</u>	<u>63,41</u>	<u>10,49</u>	<u>2,93</u>
Visokokvalifikovani		30,76	69,24	—	—
Kvalifikovani		26,92	63,47	7,83	—
Polukvalifikovani		14,52	64,94	17,12	—
Nekvalifikovani		19,61	56,86	19,61	3,92
Visoka i viša sprema		57,14	42,86	—	—
Srednja sprema		27,14	68,57	5,26	—
Neidentifikovani		11,76	58,83	5,88	23,53

Tabela 4

Iskazi anketiranih članova radničkih saveta o davanju predloga na sednicama – prema školskoj spreml

ŠKOLSKA SPREMA	Svega	Uvek sam davao	Ponekad sam davao	Nikad nisam davao	Bez odgovora
	410	95	260	43	12
	<u>100</u>	<u>23,17</u>	<u>63,41</u>	<u>10,49</u>	<u>2,93</u>
Bez školske spreml		19,23	53,86	19,23	7,70
Sa četiri razreda osnovne škole		17,49	67,26	13,00	2,25
Osmogodišnja škola		34,54	56,36	9,09	—
Srednja škola		27,14	68,57	5,26	—
Visoka i viša škola		57,15	42,85	—	—
Neidentifikovani		22,72	50,00	4,54	22,72

Teško je objasniti šta je uticalo na odstupanje od pretpostavke da sa opadanjem školske spreml opada i davanje predloga. Ali, ako bi se izvršilo drukčije grupisanje ispitanika, rezultati bi uglavnom potvrdili pretpostavku. Grupa bez školske spreml i sa četiri razreda osnovne škole zaostaje u davanju predloga za grupama sa osmogodišnjom i srednjom školom. Isto tako ove dve grupe zaostaju za grupom sa višom i visokom školom. Prema tome, može se ipak konstatovati da sa opadanjem školske spreml opada učestalost davanja predloga na sednicama.

Članovi radničkog saveta koji poseduju vlastitu zemlju, svoju egzistenciju samo delimično obezbeđuju radom na poljoprivrednom dobru, a dobrim delom vlastitim posedom. Otuda njihov interes za samoupravno odlučivanje može biti manji nego interes članova radničkog saveta koji žive samo od rada na poljoprivrednom dobru.

Članovi radničkog saveta bez zemlje uvek daju predloge za 3% više od anketiranih sa posedom zemlje. Ta razlika nije naročito značajna, ali učvršćuje uverenje da bi u jednom dubljem istraživanju moglo da se utvrdi da upravljači sa vlastitim posedom zemlje manje participiraju u samoupravnom odlučivanju.

Tabela 5

Iskazi anketiranih članova radničkih saveta o davanju predloga na sednicama — prema posedu zemlje

POSEDOVANJE ZEMLJE	Svega	Uvek sam davao	Ponekad sam davao	Nikad nisam davao	Bez odgovora
	410	95	260	43	12
	100	23,39	63,41	10,49	2,93
Poseduje zemlju		20,83	66,67	11,11	1,39
Ne poseduje zemlju		23,81	63,17	11,11	1,91
Neidentifikovani		21,74	56,52	—	21,74

Slična očekivanja su vezana i za različito participiranje članova i nečlanova SKJ u samoupravnom odlučivanju. Očekivalo se da članovi SKJ brojnije daju predloge, da su aktivniji nosioci inicijative i pokretači rešavanja raznih pitanja, nego nečlanovi SKJ.

Tabela 6

Iskazi anketiranih članova radničkih saveta o davanju predloga na sednicama — prema članstvu u SKJ

ČLANSTVO U SKJ	Svega	Uvek sam davao	Ponekad sam davao	Nikad nisam davao	Bez odgovora
	410	95	260	43	12
	100	23,17	63,41	10,49	2,93
Član SKJ		27,96	60,00	10,38	1,92
Nije član SKJ		16,10	72,88	9,32	1,69
Bez odgovora		12,50	56,25	15,62	15,62

Ispitani članovi radničkih saveta koji su i članovi SKJ uvek su davali predloge u 27,69%, dok su nečlanovi SKJ uvek davali predloge u 16,10%. Razlika je više od 11%. Članovi SKJ, dakle, više daju predloge i više participiraju u samoupravnim odlukama.

Davanje predloga kao samoupravna aktivnost i pokretanje inicijative predstavlja određenu participaciju u samoupravnom odlučivanju. Međutim, samo 21,17% uvek daje predloge, dok više od 10% uopšte ne učestvuje u davanju predloga, pa prema tome, aktivno ne participira u samoupravnom odlučivanju.

Prema socio-profesionalnim osobinama, aktivno učešće (davanje predloga) je veće kod službenika nego kod radnika, veće je kod članova sa funkcijom nego kod članova bez funkcije na radnom mestu. Izvesna pozitivna korelacija pokazala se i između stepena kvalifikacije i školskog obrazovanja i učestalosti u davanju predloga. Razlike u učestalosti davanja predloga između članova sa posedom vlastite zemlje i članova bez zemlje su male, ali pokazuju veće učešće članova bez zemlje. Članovi SKJ brojnije participiraju od nečlanova u samoupravnim odlukama.

IZJASNJAVANJE O PREDLOZIMA — PASIVNI OBLIK PARTICIPACIJE

Davanje predloga direktno je vezano za pitanje koje se rešava i mora da izražava određen modalitet rešenja datog pitanja. Prema tome, u predlogu se potpunije i direktnije izražava cilj, interes, volja i shvatanje podnosioca predloga.

Sadržaj predloga zadire i u interese i shvatanja drugih članova radničkog saveta. Zato je sadržaj predloga izraz odnosa i položaja njegovog podnosioca, ali on ima posledice i na položaj drugih i na odnose na poljoprivrednom dobru.

Podneti predlog podleže samoupravnoj proceduri i razmatranju ostalih članova radničkog saveta, i u toj proceduri biva usvojen ili odbačen. Usvajanje ili odbacivanje određenih predloga zavisno je uglavnom od sledeća dva činioca: prvo, članovi radničkog saveta usvajaju predloge koji su izraz njihovih interesa, ciljeva, volje i shvatanja, a istovremeno odbacuju predloge koji su protiv njihovih interesa. Drugo, prihvatanje ili neprihvatanje predloga može da zavisi i od moći (ugled, autoritet) podnosioca predloga. Takvi predlozi mogu da se usvoje i onda kada nisu izraz volje, interesa, ciljeva i shvatanja članova radničkog saveta. Nije, svakako, svejedno šta je odredilo prihvatanje ili odbijanje nekog predloga. Međutim, to se neće direktno ispitivati. I bez utvrđivanja razloga, usvajanje ili odbijanje predloga moći će da se analizira kao odnos u samoupravljanju. Da to bude jasnije moraju se bliže odrediti neki pojmovi. U dosadašnjoj analizi davanje predloga je shvatanje kao aktivnost, inicijativa, pokretanje rešavanja određenih pitanja iz samoupravne prakse, a sve je to određeno kao participacija u samoupravnom odlučivanju. Za dalju analizu potrebno je odgovoriti i na pitanje šta znači usvajanje i odbijanje predloga. Sa stanovišta sa koga se ovo posmatra, i usvajanje ili odbijanje podnetih predloga takođe će se odrediti kao participacija u samoupravnom odlučivanju, ali za razliku od davanja predloga, nazvaće se pasivnom participacijom. Dakle, čin donošenja samoupravne odluke ostvaruje se kroz participaciju članova radničkog saveta u čemu jedni (podnosioci predloga) participiraju aktivno, podnoseći predlog i dajući modalitete rešenja, a drugi participiraju pasivno — usvajajući ili odbijajući podnete predloge i predloženi modalitet rešenja. Usvajanje predloga je pasivna participacija i, u odnosu na predlog, pozitivna, dok je odbijanje predloga pasivna participacija i negativna u odnosu na predlog. Pored prihvatanja i neprihvatanja može da nastane i indiferentnost prema predlogu. Prilikom glasanja najčešće se kao oblici pasivne participacije formiraju tri modaliteta: »za predlog«, »protiv predloga« i »uzdržani«. Takav odnos prema predlogu istovremeno je i odnos prema podnosiocu predloga, a stoga i jedan vid društvenog odnosa.

Participacija kao mreža uticaja u samoupravnom odlučivanju posmatra se, dakle, kao odnos podnosilaca predloga i onih koji u proceduri donošenja samoupravne odluke treba da usvoje ili odbiju predlog. Pri tome se pošlo od toga da svi članovi radničkog saveta mogu formalno jednako da budu podnosioci predloga i jednako da ih usvajaju ili odbijaju, zavisno od svojih interesa, ciljeva, volje i shvatanja. Odnos koji nastaje u usvajanju ili odbijanju podnetih predloga uzima se i kao određeni stepen bliskosti ili udaljenosti između podnosilaca predloga i onih koji ga odbijaju ili usvajaju. Jasno je da je taj odnos izraz saglasnosti ili nesaglasnosti interesa, ciljeva, shvatanja, i

izraz određenog rasporeda moći učesnika u samoupravnom odlučivanju, tj. onih koji podnose i onih koji usvajaju predloge.

Međutim, ovaj odnos ima još jedno značenje. Usvajanje ili odbijanje predloga nije samo odnos između onih koji predlažu i onih koji se prema predlogu opredeljuju. To je istovremeno i odnos među onima koji se prema predlogu opredeljuju nezavisno od podnosilaca predloga. Usvajanje predloga označava socijalnu bliskost između onih koji podnose predlog i onih koji ga usvajaju, a neusvajanje predloga označava socijalnu udaljenost među njima; ali to ne znači i socijalnu udaljenost unutar grupe koja je protiv nekog predloga. Naprotiv, jedinstvo neke grupe u odbijanju predloga može da označava njenu unutrašnju homogenost, bez obzira na socijalnu udaljenost od predlagača.

Izvesna slika mreže ovih odnosa može se dobiti utvrđivanjem grupa i pojedinaca koji daju predloge, onih koji ih usvajaju i onih koji im se protive. Mreža tih odnosa je slika socijalne homogenosti radničkih saveta. Ovo će se posmatrati kroz odnos radnika, stručnjaka i rukovodilaca kao i ostalih grupa aktera u samoupravnom odlučivanju. Identifikacija ovih grupa je značajna, jer se veruje da distribucija na radnike, stručnjake i rukovodiocce čini osnovu distribucije interesa, volje i shvatanja, kao i osnovu distribucije moći.

Od ispitanih članova radničkih saveta, 13,42% izabrali su odgovor — »neki radnici su bili protiv naših predloga«, 25,85% su izabrali odgovor »neki stručnjaci«, a odgovor 25,85% ispitivanih glasilo je »neki rukovodioci«. Odgovor »drugo« izabralo je njih 6,10%, dok je »bez odgovora« 28,78%. Posmatrano kroz socio-profesionalne osobine anketiranih, protivljenje podnetim predlozima izgleda ovako:

Tabela 7

Anketirani članovi radničkih saveta o usvajanju podnetih predloga — prema radnom mestu

RADNO MESTO	Protivili se podnetim predlozima				
	Svega	Neki radnici	Neki stručnjaci	Neki rukovod.	Bez odgovora
	410	55	106	106	143
	100	13,42	25,85	25,85	34,88
Službenici		16,22	29,73	14,86	39,11
Traktoristi		14,13	23,92	31,53	10,43
Ratari		17,65	29,47	29,59	35,27
Stočari		14,06	17,19	25,00	43,75
Radnici u radionicama		11,29	30,66	27,41	30,66
Ostali		12,07	27,59	31,03	29,31
Neidentifikovani		3,84	26,93	30,77	37,50

Stručnjaci su najudaljeniji od službenika, jer se, po iskazima samih službenika, stručnjaci najviše protive njihovim predlozima (29,73%). Službenici su bliži rukovodiocima, a zatim radnicima, ukoliko odbijanje predloge službenika od strane radnika nije rezultat slabije participacije radnika u samoupravnom odlučivanju ili rezultat manje kritičnosti prema predlozima službenika. Traktoristi i sami pripadaju radnicima, pa ipak izjavljaju da se radnici (14%) protive njihovim predlozima. Takav je slučaj i sa ostalim grupama prema radnom mestu. One pripadaju radnicima, ali (iako mali pro-

cenat) jedan se deo radnika protivi njihovim predlozima. Svi su oni na znatno većoj distanci od stručnjaka i rukovodilaca, jer izjavljuju da se ovi protive njihovim predlozima više nego što im se protive radnici.

Tabela 8

Anketirani članovi radničkih saveta o usvajanju podnetih predloga — prema funkciji na radnom mestu

FUNKCIJA	Protivili se podnetim predlozima				
	Svega	Neki radnici	Neki stručnjaci	Neki rukovod.	Bez odgovora
	410	55	106	106	143
	100	13,42	25,85	25,85	34,88
Sa funkcijom		18,95	23,15	21,05	36,85
Bez funkcije		11,75	26,66	27,30	34,23

U skladu je sa očekivanjem da predlozi anketiranih sa funkcijom nailaze na veće protivljenje kod radnika (18,95%) nego predlozi anketiranih bez funkcije (11,75%). Rukovodioci se manje protive predlozima ispitivanja sa funkcijama (21,05%) nego predlozima ispitivanja bez funkcije (27,30%), a i stručnjaci se manje protive funkcionerima (23,15%) nego onima koji nemaju funkcija (26,66%). Međutim, iz rezultata se ne može zaključiti da su anketirani sa funkcijom socijalno homogeni sa stručnjacima i rukovodiocima, kao šta i anketirani bez funkcije nisu homogeni sa radnicima. Neslaganje između funkcionera i stručnjaka i rukovodioca je veće nego neslaganje između njih i radnika, a vidno je i neslaganje nefunkcionera i radnika.

Tabela 9

Anketirani članovi radničkih saveta o usvajanju podnetih predloga — prema kvalifikacijama

KVALIFIKACIJA	Protivili se podnetim predlozima				
	Svega	Neki radnici	Neki stručnjaci	Neki rukovod.	Bez odgovora
	410	55	106	106	143
	100	13,42	25,85	25,85	34,88
Visokokvalifikovani		15,38	23,08	23,08	38,46
Kvalifikovani		10,44	30,05	32,17	24,34
Polukvalifikovani		15,39	21,36	29,06	34,25
Nekvalifikovani		7,84	23,54	27,45	41,17
Viša i visoka sprema		21,41	21,41	11,28	42,86
Srednja sprema		14,28	28,57	17,14	39,98
Neidentifikovani		23,54	11,76	5,88	58,82

Predlozi visokokvalifikovanih nailaze na podjednak otpor stručnjaka (23,08%) i rukovodilaca (23,08%), dok je otpor radnika nešto manji (15,38%). Veće je protivljenje stručnjaka (30,05%) i rukovodilaca (32,17%) predlozima kvalifikovanih radnika, dok je protivljenje radnika predlozima ove grupe znatno manje (10,44%). Predlozi polukvalifikovanih nailaze na protivljenje najviše kod rukovodilaca (29,06%), a zatim kod stručnjaka (21,36%) i radnika (15,39%). Visokokvalifikovani i polukvalifikovani nailaze na veći otpor

kod radnika nego kvalifikovani. To se može objasniti time što su prvi (visoko-kvalifikovani) socijalno udaljeni od ostalih (kvalifikovanih, polukvalifikovanih i nekvalifikovanih), pa se ovi opiru njihovim predlozima. To bi moglo da se odnosi na polukvalifikovane, koji su isto tako udaljeni od prvih.

Tabela 10

Anketirani članovi radničkih saveta o usvajanju podnetih predloga — prema školskoj spremi

ŠKOLSKA SPREMA	Protivili se podnetim predlozima				
	Svega	Neki radnici	Neki stručnjaci	Neki rukovod.	Bez odgovora
	410	55	106	106	143
	100	13,42	25,85	25,85	34,88
Bez školske spreme		3,85	42,30	15,38	38,47
Sa četiri razreda osnovne škole		13,90	22,42	29,15	34,51
Osmogodišnja škola		5,45	36,36	25,45	32,73
Viša i visoka škola		21,43	21,43	11,28	42,86
Srednja škola		14,28	28,57	17,14	39,98
Neidentifikovani		31,81	9,09	40,90	18,17

Najveće protivljenje predlozima članova radničkih saveta bez školske spreme je od strane stručnjaka (42,30%). Predlozi anketiranih sa četiri razreda osnovne škole imaju najveće protivljenje kod rukovodilaca (29,15%), dok se stručnjaci više protive predlozima anketiranih sa osmogodišnjom školom (36,36% — protivljenje rukovodilaca ovim predlozima je manje — 25,45%). Zanimljivo je da se predlozima anketiranih sa srednjom školom najviše protive stručnjaci (28,57%), pa onda rukovodioci (17,14%) i radnici (14,28%). Rasipanje odgovora kod grupa sa višom i visokom školskom spremom je takvo da se ne bi smeo izvoditi nikakav zaključak. Broj ispitanika u ovoj grupi je malen i može da se analizira samo u drukčijem rasipanju nego što je slučaj u tabeli 10.

Pretpostavljeno je da članovi radničkog saveta koji poseduju zemlju imaju manje interesa za učešće u samoupravnoj praksi od članova koji nemaju zemlju. Na tome se temelji i očekivanje da će njihovi predlozi izražavati interese koji će nailaziti na veći otpor nego predlozi članova radničkog saveta bez vlastite zemlje.

Tabela 11

Anketirani članovi radničkih saveta o usvajanju podnetih predloga — prema posedu zemlje

POSEDOVANJE ZEMLJE	Protivili se podnetim predlozima				
	Svega	Neki radnici	Neki stručnjaci	Neki rukovod.	Bez odgovora
	410	55	106	106	143
	100	13,42	25,85	25,85	34,88
Poseduju zemlju		8,33	29,17	33,34	29,16
Ne poseduju zemlju		14,92	24,44	25,05	35,56
Neidentifikovani		8,70	34,78	13,04	43,18

Zanimljivo je da se predlozima anketiranih sa posedom zemlje radnici protive manje (8,33%) nego stručnjaci (29,17%) i rukovodioci (33,34%).

Anketiranima bez zemlje radnici se protive više (14,92%) nego što se protive predlozima anketiranih sa zemljom, dok se stručnjaci (24,44%) i rukovodioci (25,05%) manje protive predlozima članova bez zemlje, nego prvima.

Tabela 12

Anketirani članovi radničkih saveta o usvajanju podnetih predloga — prema članstvu u SKJ

ČLANSTVO U SKJ	Protivili se podnetim predlozima				
	Svega	Neki radnici	Neki stručnjaci	Neki rukovod.	Bez odgovora
	410	55	106	106	143
	100	13,42	25,85	25,85	34,88
Član SKJ		12,18	28,85	24,62	33,85
Nije član SKJ		15,25	22,04	28,82	33,39
Neidentifikovani		12,50	15,62	25,00	46,88

Radnici su se protivili predlozima članova SKJ manje (12,18%), a predlozima nečlanova više (15,25%). U isto vreme stručnjaci su se protivili predlozima članova SKJ više (28,85%) nego predlozima nečlanova (22,04%). Rukovodioci su se protivili predlozima članova SKJ manje (24,62%) nego nečlanovima (28,82%). Izlazi da su predlozi članova SKJ udaljeniji od stručnjaka, a predlozi nečlanova udaljeniji su od radnika i rukovodilaca.

ZAKLJUČCI

Podaci o davanju predloga i podaci o usvajanju i neusvajanju predloga, kao indikatori aktivnosti i odnosa proizvođača u samoupravnoj praksi, putem ukrštanja dali su sliku te aktivnosti i odnosa i identifikovali su njihove nosioce.

Aktivnost, učešće i uticaj u samoupravnom odlučivanju nisu ravnomerno raspoređeni kod svih učesnika u samoupravljanju. Pojedinci i grupe (službenici), članovi sa rukovodećom funkcijom na radnom mjestu, sa višom kvalifikacijom i školskom spremom, sa višim obrazovanjem i iskustvom, aktivnije učestvuje u samoupravnom odlučivanju i vrše veći uticaj od pojedinaca i grupa sa manjim obrazovanjem i manjim kvalifikacijama. Rezultati su pokazali i veće učešće članova SKJ od nečlanova, veće učešće onih koji ne poseduju zemlju od onih koji poseduju zemlju.

Podaci o usvajanju i odbijanju podnetih predloga takođe daju sliku samoupravne participacije kao odnosa. Pored podataka o neravnomernom učešću u davanju predloga, ovi podaci govore i o nejednakom prijemu podnetih predloga.

Identifikacija podnosilaca predloga i onih koji se protive podnetim predlozima pokazuje mrežu odnosa i stepen nehomogenosti proizvođača — upravljača. Pokazala se značajna socijalna udaljenost između službenika i stručnjaka, čija je aktivnost u smoupravnoj praksi prilično velika. Nema

dovoljno homogenosti ni između samih radnika (radnici se prilično protive predlozima ratara, stočara, traktorista i radnika u radionicama).

Podaci pokazuju nešto veću homogenost (bliskost) između službenika i rukovodilaca. Radnici se protive i predlozima stručnjaka i rukovodilaca. Predlozi pojedinaca sa funkcijom na radnom mestu nailaze na protivljenje radnika i stručnjaka. Radnici svih kvalifikacija (sa malim razlikama) nailaze na otpor stručnjaka i rukovodilaca. To se ponavlja i u odnosu stručnjaka i rukovodilaca prema ispitanicima nižeg školskog obrazovanja. Između stručnjaka i rukovodilaca i ispitanika sa višom i visokom školskom spremom postoji veća homogenost. Treba istaći i drugo značenje ovog podatka. Kontingent stručnjaka i rukovodilaca obuhvata pretežno iste ljude koje obuhvata i kontingent sa višom i visokom školskom spremom. Dobiveni rezultati govore o unutrašnjoj nehomogenosti grupe, kao što je podatak o odnosu radnika i grupe po radnom mestu (ratari, traktoristi i radnici u radionicama) pokazao unutrašnju nehomogenost među samim radnicima. Posednici zemlje su udaljeniji od stručnjaka i rukovodilaca, dok su članovi SKJ udaljeniji od stručnjaka, a nečlanovi SKJ od rukovodilaca.

Samoupravna praksa, dakle, izražava socijalnu nehomogenost proizvođača i iznosi je na videlo. Ranije prikrivena nehomogenost u samoupravnoj praksi vidnije se ispoljava. Ima razloga za očekivanje da će se u daljnjem razvoju samoupravljanja postojeća nehomogenost smanjivati. Može se očekivati i ravnomernija distribucija moći uticaja na poljoprivrednim dobrima.

Summary

TWO INDICATORS OF SELF-MANAGING RELATIONS IN WORKERS' COUNCILS ON AGRICULTURAL ESTATES IN VOJVODINA

Self-management in a work organization is, in fact, a de-monopolization of the power resting with individuals or groups outside the ranks of the producers. It is the path on which the producers establish control over their own work. Operationally, this is achieved through their participation in self-managing decision making.

An agricultural estate is a self-managing work organization in which agricultural production is organized with a definite division of labour. The division of labour contains the social structure of the work organization. The elements of this structure are in certain mutual relationships established during the production process itself. These relationships arise from the special rôles and positions which at the same time represent different (unco-ordinated) interests, wishes, objectives and views. The possession of self-managing rights enables the producers to co-ordinate their unco-ordinated interests, objectives, wishes and views through participation in self-managing decision making. In practice, this participation is realized (1) by the submission of proposals at the meetings of the managerial organs, and (2) by the adoption or rejection of the submitted proposals.

In putting forward proposals the producers/managers express their own interests and views which may be acceptable or not to the other participants in self-managing decision making. Thus the relationships established in production become manifest in the process of self-managing decision making. The elements of the socio-professional structure (permanent variant) form the basis of the pattern of self-managing relationships (submission and adoption or rejection of proposals) on agricultural estates.

Резюме

ДВА ИНДИКАТОРА ОТНОШЕНИЙ САМОУПРАВЛЕНИЯ В РАБОЧИХ СОВЕТАХ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ ВОЕВОДИНЫ

Самоуправление в рабочих организациях в сущности демонополизация силы носители которой находятся вне рядов производителей. Самоуправление путь и способ которыми производители восстанавливают «власть» над своим трудом. Оперативно, это осуществляется участием производителей в решениях вопросов самоуправления.

Сельскохозяйственное предприятие является рабочей организацией со своим внутренним управлением в которой сельскохозяйственное производство совершается при определенном распределении труда. В распределении труда содержится социальная структура трудового объединения и организации. Элементы этой структуры определяются соотношениями устанавливаемые в самом процессе производства. Они представлены в носителях особых ролей и положений которые одновременно являются представителями разных (несогласованных) интересов, стремлений, желаний и пониманий. Как носители прав самоуправления, производители свои несогласованные интересы, стремления, желания и понимания согласуют участием в решениях вопросов самоуправления. В практике это участие осуществляется следующим образом: 1) они выносят свои предложения на совещаниях органов управления и 2) принимают или отказываются от предложения.

В своих предложениях производители-управленческие работники выражают свои интересы и воззрения которые могут оказаться приемлимыми или неприемлимыми для остальных участников самоуправления. Таким образом отношения установленные в производстве высказываются и отражаются в процессе решений вопросов самоуправления. Элементы социо-профессиональной структуры (постоянная изменяемость) составляют основную сеть соотношений самоуправления (предложения, принятие или отказ предложений) в сельскохозяйственных кооперациях.